

УДК 328.16.001.76

ББК 66.2

«РУССКИЙ МИР» ЯК ЕФЕКТ «ДОПОВНЕНОЇ» РЕАЛЬНОСТІ**Т. К. Пояркова***Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка;**40002, м. Суми, вул. Роменська, 87;**тел. (0542) 22-14-95; e-mail: poiarkovatk@ukr.net*

У статті розглянуто тему привабливості світоглядного концепту «Русский мир», що виступає мобілізуючим чинником як для росіян, так і для російськомовних громадян інших країн у боротьбі проти України. Проаналізовано різні концепції «Русского мира» та виокремлено їх спільні підстави. Основну увагу в роботі акцентовано на ролі, яку відіграє ідея «Русского мира» в глобалізовану епоху, де мережа творить нові основи для формування суспільної єдності поза простором і часом. Обґрунтовано думку про те, що мобілізаційний потенціал «Русского мира» зумовлений здатністю творити нову солідарність, спроможну компенсувати драматичний збіг військової поразки, політичного приниження, економічного падіння, культурного нігілізму та загального хаосу.

Ключові слова: *«Русский мир», сучасна війна, російсько-українська війна, солідарність, фашизм.*

Російсько-українська війна, що триває з березня 2014 року, належить до найактуальніших тем вітчизняної політичної науки. Причина цього полягає як в особливостях перебігу безпосередньо військового конфлікту, так і в самому його характері. Так, частина наукового загалу (С. Дацюк, Є. Магда, Г. Почепцов) відносить цей військовий конфлікт до «гібридної війни», акцентуючи увагу на таких особливостях її введення: 1) асиметрії дій, що дозволяє нівелювати перевагу супротивника у військовому зіткненні; 2) ставці на інформаційну складову, що призводить до фактичного підкорення однієї держави іншій із формальним збереженням суверенності [1-3].

Водночас існує напрям західної політичної думки (Ч. Тіллі, Е. Тоффлер, М. Кревельд), представники якого розглядають сучасні військові конфлікти як «нові війни» [4-6]. Принциповою відмінністю таких війн є те, що вони ведуться різними способами з єдиною метою – руйнацією держави, поступово замінюючи їх на інші інститути насилля. Значне місце в цих наукових розвідках (наприклад, у праці М. Калдор) відводиться причинам і наслідкам «зачисток територій» на основі іредентизму – етнічної мобілізації навкруги ідей возз'єднання місць проживання етнічної меншини із територіями, де цей етнос становить більшість [7, с. 167-187, 207-216].

На нашу думку, той факт, що мешканці пострадянського простору разом із мігрантами (як із СРСР, так і РФ) різних поколінь надають широку підтримку діям РФ стосовно України (від анексії Криму до військової підтримки ЛНР-ДНР), актуалізує питання про підвалини впливовості ідей «Русского мира», що не тільки легітимують російську політику, а й виступають чинником антиукраїнської мобілізації.

Усе це примушує звернутися до наукових розвідок, які так або інакше висвітлювали зазначену проблему. Серед них привертають увагу дослідження, де демографічні міграції пов'язувалися із перенесенням ідентифікаційних процесів. Наприклад, С. Переслегін у статті «Самовчитель гри на «світовій шахівниці»» ввів поняття «антропотокки», що охоплює «соціальні процеси, які переносять ідентичність» – одночасно і формуючи геополітичну картину світу, і виступаючи джерелом руху етнокультурних трансформацій [8, с. 697]. Особливість поведінки мігрантів із Росії була відзначена у книзі А. де Тангі «Велика міграція: Росія та росіяни після падіння залізної завіси» як окремий прояв феномену, де «мігранти можуть бути ефективними акторами транснаціональної політики», а «міграції можуть перетворювати систему міжнародних відносин, формуючи простори нового типу, які не співпадають із національними кордонами» [9, с. 18, с. 19]. На думку А. де Тангі, іредентизм російськомовної діаспори пострадянських країн – це наслідок того, що політичне керівництво РФ розглядає простір колишнього СРСР як природну сферу впливу [9, с. 17].

Проте факт проживання носіїв ідей «Русского мира» в країнах із різними політичними устроями, з вражаючими розбіжностями в рівні, стилі життя та приналежності до різної політичної реальності, ставить під сумнів пояснення успішності цього концепту винятково сумірністю пропагандистських зусиль і базової національної ідентифікації.

Відтак аналіз концепції «Русского мира» виявив різні підходи до її трактування. Перш за все, вкажемо на визначення «Русского мира» як державної системи, надане у тритомнику «Проект Росія» анонімного авторства (2008-2009 рр.), де пропонувалося поєднати елементи спадковості та виборності заради поєднання «найкращих якостей монархії» із «найкращими якостями радянської системи» [10, с. 344]. До переваг цієї пропозиції було віднесено: 1) досягнення максимального авторитету влади; 2) ліквідування недоліків монархії; 3) формування справжньої елітарності через участь у виборах тільки привілейованих прошарків. Як найголовніша запорука успіху «Нового царства» розглядалася здатність орієнтувати сучасну людину на прийняття рішень «серцем», з опорою на православну традицію, а не «шлунком», виходячи із демократичних постулатів, оскільки «царська влада є владою світського інституту в особі Царя та духовного інституту в особі Патріарха, де ці два інститути урівноважують одне одного» [10, с. 346].

Щодо розуміння «Русского мира» в рамках «духовного» підходу, то воно було запропоноване Патріархом Кирилом на відкритті III Асамблеї Русского мира 3.09.2009 [11]. Отже, «Русский мир» – це паства Руської Православної Церкви, яка приймає руську культуру за основу для національної ідентичності. Одночасно це і відповідь на глобалізаційні запити – як спроба творення самостійного суб'єкта формування світоустрою на базі культурно-національної ідентичності. Існування «Русского мира» як спільного цивілізаційного простору, зосередженого навкруги ядра Росія-Україна-Білорусь (без спільних політичних інститутів), потребує, на думку Патріарха Кирила, розв'язання різнорівневих завдань. А саме – одночасно опору на взаємодію громадянських суспільств і встановлення міцних стосунків між елітами різних країн, що входять у цей спільний цивілізаційний простір.

Визначення «Русского мира» як політичного проекту найбільш повно надано в колективній доповіді під керівництвом В. Авер'янова від 26.09.2016 [12]. Тут «Русский мир» є спільним політичним середовищем, що виник на базі «залишкової єдності цивілізаційних, культурних, соціальних, сімейних, виробничих, інфраструктурних, економічних зв'язків, існуючих всупереч кордонам, що з'явилися після розпаду СРСР». У цих рамках констатується наявність внутрішнього кола «Русского мира» у вигляді РФ та зовнішнього – що охоплює російськомовних за межами РФ. Як ідеологічний проект «Русский мир» позиціонується у вигляді «відтворення історичної справедливості» (одночасно і як імперська іредента в кордонах 1913 р., і як радянська – у межах 1989 р.). Імперативом існування «Русского мира» оголошується «максима» – «руські своїх не лишають».

Підхід до визначення «Русского мира» як частини геополітичної реальності можна знайти в публікаціях В. Багдасаряна, де у рамках світ-системного підходу І. Валлерстайна робиться припущення про унікальну належність Росії до двох світ-систем: євразійської та православної [13]. Щодо сучасного «Русского мира» – він є соціальною суперсистемою, відтворення якої забезпечується переплетенням геополітичних інтересів, економік, соціальних ролей культурного простору, впливом духовної системи із власним баченням міжособистісних стосунків, ідеалів та моделей поведінки. Якщо говорити про становище в сучасному геополітичному середовищі, то роль країни другого та третього ґатунку пов'язувалася виключно з інтересами країн, що утворюють ядро в західно-центричній світ-системі.

«Русский мир» у роботі В. Катасонова «Америка проти Росії. Холодна війна 2.0» відображає складні відносини всередині світового панівного прошарку [14]. Відтак «Русский мир» – це результат перетворення Росії з об'єкта на суб'єкт світової політики, закономірним наслідком якого став «прояв характеру» у вигляді анексії Криму. Реакція світового олігархату на відродження Росії втілилася у війну із США під

прапором глобалізації, що ведеться в Малоросії як частині «Русского мира». За таких умов російська військова допомога ЛНР-ДНР є нічим іншим, як морально-гуманітарною допомогою центру власним частинам, який у такий спосіб відновлює свою політичну та економічну міць.

Популярним є погляд на «Русский мир» як унікальну морально орієнтовану одиницю світової цивілізації, що виступає протилежністю західних імперій, спрямованих на експлуатацію колоній засобами зламу та перекодування цивілізаційних основ і традицій інших народів [15, с. 98]. Тут «Русский мир» – гармонійна спільнота, що слугує опорою для розвитку народів, які добровільно приєдналися до імперії. Важливою для такого розуміння сутності «Русского мира» є констатація того, що правила існування «Русского мира» – єдність і рівність різних етносів та культур імперії за керівної ролі руського народу – були сформульовані І. Сталіним ще у 1945 р. [15, с. 102].

Щодо розуміння ідеологічної спрямованості «Русского мира», то певне уявлення про це надає стаття громадян т. зв. ЛНР-ДНР Н. Овчиннікової та Ю. Ковальчука «На культурних фронтах Руської весни». Автори, як сучасники подій, фіксують, що Русский мир – це проєкт, який «повернув смисл життя» російськомовним жителям Сходу України, оскільки «серед ополченців були анархісти, комуністи, неоязичники, монархісти, соціалісти, скінхеди, «професійні руські» та інші», у розумі яких «панував справжній хаос. І навіть ті, хто був вірним власним переконанням, порою втрачав віру...» [16, с. 49-50, с. 50].

Досить поширеним є погляд на «Русский мир» як систему колективних цінностей традиційного суспільства, що протистоїть індивідуалізованому ліберальному концепту. Наприклад, Г. Запорожцева (колишня мешканка м. Києва, нині політемігрантка) у статті «Про шляхи повернення Україні в лоно Русского мира» розглядає Майдан як подію, спричинену масовим психозом, передумовою якого екзистенціальна криза самотності сучасного ліберального суспільства [17, с. 122]. Майдан – антитеза «Русского мира», оскільки створив атмосферу єднання через вироблення гормону щастя, чим, власне, і можна пояснити ейфорію натовпу з десятків тисяч людей, яка призвела до жахливих політичних наслідків – випадіння з єдиної цивілізаційної ойкумени.

Усе наведене вказує на різноманітність трактовок концепту «Русский мир», вироблених на спільних засадах – православній вірі, руській культурі та мові, спільній історичній пам'яті, спільних поглядах на суспільний розвиток. Багатошаровість трактування «Русского мира» охоплює визнання: 1) єдиної церкви, що сформувала цивілізаційну єдність; 2) території єдиної мови; 3) єдності на підставі спільної історії, де найкращим способом існування була імперія. Поєднання всього цього уможливило неконфліктне співіснування уламків змісту від різних періодів – своєрідний «симбіоз несумісного» із суміші символів, переконань та уявлень.

Як видно, безперечними перевагами такої світоглядної конструкції «Русский мир» є примирення та пристосування до травмуючої дійсності через зняття відповідальності за сьогоднішнє. Так, уявлення про «сильну владу» виступає основним чинником, що організує буття, де роль людини зведена до гвинтика. Привабливість такого стану полягає в тому, що недосконалоостям світу можна надати прості пояснення: наприклад, причини суспільних невдач зводяться до дій ворогів, рушійною силою яких виступає заздрість до багатств, особливої історії та надзвичайної духовності Росії як спадкоємиці СРСР. У свою чергу, прості пояснення складних проблем сучасності надають пересічній людині шанс ні за що не відповідати.

Не випадково «Русский мир» ґрунтується на переформатуванні минулого. Оскільки пошук подолання проблем сьогоднішнього відбувається в просторі знайомих образів, готових виправдань, то наслідком стає випадіння з реальності сьогоднішнього. Безумовно, «Руський світ» несе в собі відбиток ностальгії за ідеалізованим життям у СРСР, де повна безвідповідальність компенсувалася соціальними гарантіями, а право затьмарювало обов'язок. Це – реалізація небажання бути дорослим, суспільний дозвіл на можливість залишитися соціальним підлітком (поза віком) із вірою в те, що правила можна порушувати заради «своїх».

У цьому сенсі показовим є пантеон героїв і славних перемог «Русского мира», що не тільки охоплює різні пласти історії, а й замиряє непримиренних антиподів. Все ці риси трансформуються в особливості «героїв» реальних, які, приїхавши в Україну в стані маргіналів, швидко перетворюються на носіїв «особливої духовності», «спадкоємців» борців із фашизмом, отримуючи відповідний матеріальний супровід у вигляді «віджатої» майна у «прибічників української хунти».

Такі регресії суспільно-політичної свідомості, що засвідчують злам індивідуальної моралі та інтелектуального самоконтролю, примушують згадати слова К. Юнга про природу подібних явищ як прояв компенсації суспільних травм через звернення до первинних архетипів – жорстокості та насилля [18, с. 267-269]. У цьому контексті доречно звернутися й до міркувань сучасника та дослідника природи фашизму В. Райха, який вважав, що фашизм ознаменувався підміною державою суспільних підстав для солідарності. Причиною такої ситуації, перш за все, став хаос політико-економічного життя, який сприяв формуванню «дитячої потреби в захисті» та переносу фокусу з власного життя на «фюрера». Іншою причиною виступила специфіка структури німецького соціуму, де Перша світова війна зруйнувала значну частину середнього класу, а дрібні буржуа, чиновники та службовці виявилися залежними від державної влади [19, с. 117, 95].

На нашу думку, вказане вище дозволяє зробити припущення про те, що привабливість «Русского мира» може базуватися на нових суспільних процесах, запроваджених глобалізацією, які сприяють творенню

нового типу солідарності поза територіальною приналежністю та часом (через сконцентрованість на минулому). Це підтверджує зауваження Е. Тоффлера про те, що технологічні надбання десинхронізують часові та просторові параметри, на підставі чого формуються нові типи соціальних зв'язків, які долають будь-які просторові та часові обмеження [20, с. 51].

Дійсно, нові засоби комунікації (інструментами яких є соціальні мережі) перетворюються на адаптаційні засоби пристосування до сучасності, яка хаотично змінюється, полегшуючи звернення до чогось, що сприймається як нерушиме правило і перетворюється на запоруку виживання. З іншого боку, спроба знайти опору в минулому зумовлює загальну втрату сенсу життя, оскільки наслідування досвіду СРСР у вигляді переозброєння армії, безкінечних навчань військових, згуртування населення проти зовнішніх і внутрішніх ворогів приховує відсутність бажаного образу майбутнього.

У цьому полягає пояснення аморфності ідеологічного оформлення «Русского мира», де засобами досягнення ідеалів стає прагнення отримати сильну державу в будь-який спосіб і за будь-яку ціну. В умовах розмитості ідеологічного супроводу компенсаторний процес пояснює пошук таких світоглядних конструкцій, які відіграли б роль «доповненої реальності» (на межі між дійсністю та віртуальністю), оскільки вона дала б смислу існування в умовах постійного руху.

Іншими словами, світоглядний конструкт «Русский мир» перетворився на зброю проти України через власний потенціал – здатність формувати нову солідарність поза територією та часу, спроможну компенсувати драматичний збіг військової поразки, політичного приниження, економічного падіння, культурного нігілізму та загального хаосу. «Русский мир» – це пропозиція почуття спільності для колишніх мешканців СРСР на основі боротьби за справедливість для «своїх», яка виправдовує порушення законів, оскільки є запорукою перетворення маргінала на героя, де Інтернет-мережа поширює популярність, а віджате майно створює ілюзію вдалого життя.

Таким чином, «Русский мир» є «доповненою реальністю» – штучною конструкцією з уламків минулого, яка підживлюється віртуальними технологіями, що прикриває духовне зубожіння пострадянських мас епохи глобалізму.

Література

1. Дацюк С. Война России против Украины: три составляющие [Электронный ресурс] / Сергей Дацюк // Хвиля. Net. – 3.07.2014. – Режим доступа: <http://hvylya.org/analytics/politics/voyna-rossii-protiv-ukrainyitri-sostavlyayushhie.html>
2. Магда Е. В. Гибридная война. Выжить и победить (2015) [Электронный ресурс] // Е. В. Магда. – Виват, 2015. – 320 с. Режим доступа:

- http://bookshelf.ucoz.ua/news/magda_e_v_gibridnaja_vojna_vyzhit_i_pobedit_2015_rtf_pdf/2016-08-18-13547
3. Почепцов Г. Российские аналитические контексты гибридной войны [Электронный ресурс] / Г. Почепцов // Хвиля. Net. – 24.09.2015. – Режим доступа: <http://hvylya.net/analytics/society/georgiy-pocheptsov-rossiyskie-analiticheskie-konteksty-gibridnoy-voynyi.html>
 4. Тилли Ч. Принуждение, капитал и европейские государства 990-1992 гг. / Чарльз Тилли; [пер. с англ. Т. Б. Менской]. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2009. – 360 с. (Серия «Университетская библиотека Александра Погорельского»)
 5. Тоффлер Э. Война и антивоина: Что такое война и как с ней бороться. Как выжить на рассвете XXI века / Элвин Тоффлер, Хейди Тоффлер. – М.: АСТ: Транзиткнига, 2005. – 412 [4] с. (Philosophy)
 6. Кревельд ван М. Трансформация войны / Мартин ван Кревельд; [пер. с англ. под ред. Ю. Кузнецова; 2 изд.]. – М.: ИРИСЭН, Социум, 2015. – 320 с. (Серия «Военная книга»)
 7. Калдор М. Новые и старые войны: организованное насилие в глобальную эпоху / Мария Калдор; [пер. с англ. А. Апполонова, М. Дондуковского]. – М.: Изд-во Института Гайдара, 2015. – 416 с.
 8. Переслегин С. Самоучитель игры на «мировой шахматной доске» / Сергей Переслегин // Классика геополитики, XIX век: Сб.[сост. К. Королев]. – Москва: ООО «Издательство АСТ», 2003. – С. 697-700.
 9. Танги де А. Великая миграция: Россия и россияне после падения железного занавеса / Анн де Танги [пер. с фр. М. Майзульса, И. Мироненко-Маренковой]. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН); 2012. – 479 с.
 10. Проект Россия. – М.: Эксмо, 2008. – 384 с.
 11. Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на торжественном открытии III Ассамблеи Русского мира [Электронный ресурс] // Официальный сайт Московского Патриархата. – 3.09.2009. – Режим доступа: <http://www.patriarchia.ru/db/text/928446.html>
 12. Доктрина Русского Мира. Доклад [Электронный ресурс] / Авторский коллектив доклада: В. Аверьянов (автор-составитель), С. Баранов, А. Гапоненко, А. Елисеев, А. Комогорцев, А. Стариков // Изборский клуб. – 26.09.2016. – Режим доступа: <http://izborsk-club.ru/content/articles/10269/>
 13. Багдасарян В. Поствизантийский мир и неовизантийская перспектива [Электронный ресурс] / Вардан Багдасарян // Блог Вардана Багдасаряна. – 28.09.2015. – Режим доступа: <http://vbagdasaryan.ru/postviziantskiy-mir-i-neoviziantskaya-perpektiva>
 14. Катасонов В. Ю. Америка против России. Холодная война 2.0. [Электронный ресурс] / В. Ю. Катасонов [Изд. 2-е, переработанное и дополненное] – М.: Книжный мир, 2014. – 447 с. – Режим доступа:

<http://iknigi.net/avtor-valentin-katasonov/116134-amerika-protiv-rossii-holodnaya-voyna-20-valentin-katasonov/read/page-1.html>

15. Филимонов Г. Русский мир в эпицентре геополитической войны / Георгий Филимонов, Никита Данюк // Изборский клуб. Русские стратегии. Доктрина Русского мира. – № 6-7 (42-43). – 2016. – С. 98-109.
16. Овчинникова Н. На культурных фронтах Русской весны / Наталья Овчинникова, Юрий Ковальчук // Изборский клуб. Русские стратегии. Культурная мощь Русского мира. – № 5 (41). – 2016. – С. 48-65.
17. Запорожцева Г. О путях возвращения Украины в лоно Русского мир / Галина Запорожцеві // Изборский клуб. Русские стратегии. Доктрина Русского мира. – № 6-7 (42-43). – 2016. – С. 120-127.
18. Юнг К. Очерки о современных событиях. Психология нацизма / Карл Юнг; [пер с англ. К. Бутырина] // Одайник В. Психология политики. Политические и социальные идеи К. Г. Юнга. – СПб.: Ювента, 1996. – 369 с.
19. Райх В. Психология масс и фашизм / Вильгельм Райх. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. – 539 с.
20. Тоффлер Э. Революционное богатство / Э. Тоффлер, Х. Тоффлер. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА: ПРОФИЗДАТ, 2008. – 569 с.

Стаття надійшла до редакційної колегії 16.10.2016 р.

Рекомендовано до друку д.політ.н., професором Бурдяк В. І. (Чернівці), д.політ.н., професором Гоном М.М. (Рівне)

«RUSSKIY MIR» AS THE EFFECT OF «SUPPLEMENTED» REALITY

T. K. Poiarkova

*Sumy State A. S. Makarenko Pedagogical University;
40002, Sumy, Romenska Street 87;
ph. (0542) 22-14-95; e-mail: poiarkovatk@ukr.net*

The article reveals the subject of «Russian World» ideological concept's attractiveness that is the mobilizing factor in the struggle against Ukraine not only for Russian citizens but for citizens of other countries. Different conceptions of «Russian World» are analyzed and their common grounds are highlighted. The main attention is paid to the role, which the idea of «Russian World» plays in the globalised epoch, where the net makes new bases to form social unity beyond the space and time. The author grounds the idea concerning the mobilization potential of «Russian World» conditioned by the ability to create the new solidarity, which will compensate the dramatic coincidence of military defeat, political humiliation, economic decline, cultural nihilism and general chaos.

Key words: *«Russian World», modern war, Russian-Ukrainian war, solidarity, fascism.*